

UDK 159.946.4:81'23(049.3)

Primljeno: 04. 11. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Ismail Palić

IZNIMNO KORISNA KNJIGA O RELACIJI ČITANJA I FUNKCIONALNE PISMENOSTI

(Mirela Omerović i Leila Hamzagić Kovačević, *Jezička djelatnost čitanja – temelj funkcionalne pismenosti*, Pedagoški fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2024)

Knjiga *Jezička djelatnost čitanja – temelj funkcionalne pismenosti* autorica Mirele Omerović i Leile Hamzagić Kovačević, osim predgovora i zaključka, sadrži osam poglavlja, i to: Uvod; Osnovne jezičke djelatnosti; Neurolingvistički i psiholingvistički pogled na čitanje; Dubinsko čitanje – čitanje u vremenu; Značaj čitanja za unapređenje funkcionalne pismenosti; Čitanje u srednjoškolskom uzrastu – uživanje ili mučenje?; Istraživanje čitanja kod srednjoškolaca – čitalačke navike, potrebe i interesi i Čitanje kao zemelj za razvoj svih ključnih kompetencija. Knjiga također sadrži registre imena i pojmova, popis literature te bilješke o autoricama.

U Uvodu autorice najprije objašnjavaju šta je pismenost u užem i u širem smislu, povezujući ovu drugu – tzv. razvijenu čitalačku pismenost – s razumijevanjem i sposobnošću izgradnje značenja pojedinih riječi, rečenica i diskursa i ističući njezinu utemeljenost na ukupnosti znanja o svijetu, čitačevim mentalnim predodžbama i prethodnim osjetilnim iskustvima. Kompetencija pismenosti „definira se kao sposobnost učinkovitog komuniciranja i povezivanja s drugim ljudima na primjeren i kreativan način, a razvoj pismenosti čini osnovu za dalje učenje i jezičku interakciju“ (str. 12). Tako shvaćena pismenost, kao sposobnost uspješne komunikacije, najvažniji je odrednik čovjekova ukupnog društvenog djelovanja, jednako kao i njegova poimanja i razumijevanja svijeta odnosno stvarnosti u kojoj živi i radi. U nastavku

autorice poklanjaju pažnju razvoju komunikacijsko-funkcionalne pismenosti u kontekstu kurikulumskih pristupa obrazovnim reformama ističući posebno mjesto koje zauzima domena čitalačke pismenosti, čitalačke kulture, čitalačkih navika i razvoja sposobnosti samostalnog čitanja. Čitalačka pismenost stječe se prvenstveno čitanjem u širokom značenju te riječi, kao složenom jezičkom djelatnošću koja, uz ostale tri jezičke djelatnosti, definira ukupnu jezičku sposobnost svakog čovjeka. Uvodni dio autorice zaključuju osvrtnom na čitanje u procesu odgoja i obrazovanja.

Drugo poglavlje donosi razmatranja kojima je cilj pobliže osvijetljenje i razjašnjenje pojma jezičke djelatnosti i njezinih pojava oblika. Jezička djelatnost definira se kao vid očitovanja čovjekova jezičkog znanja i komunikacijske prakse kojom se on predstavlja aktivnim članom društvene zajednice kojoj pripada i u kojoj komunikacijski djeluje. Kako je poznato, četiri su osnovne jezičke djelatnosti: *slušanje, govorenje, čitanje i pisanje*. U procesu obrazovanja one igraju ključnu ulogu, a njihov je značaj posebno istaknut u poučavanju maternjeg jezika jer čine osnovu na kojoj se temelji nastava jezičkog izražavanja. Takva nastava okrenuta je razvoju i unapređenju jezičkih i komunikacijskih vještina i kompetencija kroz funkcionalno učenje i praktični angažman u konkretnim stvarnim i simuliranim komunikacijskim činovima i situacijskim kontekstima. U glavnini ovog poglavlja autorice podrobno opisuju ključna obilježja svih četiriju vrsta osnovnih jezičkih djelatnosti – slušanja i čitanja kao vještina koje se spontano razvijaju te čitanja i pisanja kao vještina koje se razvijaju svjesnim trudom i intelektualnim naporom.

U trećem poglavlju autorice pažnju usmjeravaju na neurolingvistički i psiholingvistički aspekt čitanja. Prvi aspekt uključuje strukturu ljudskog mozga i tiče se utjecaja čitanja na moždanu aktivnost koju ta vrsta jezičke djelatnosti usmjerava i organizira na poseban način. Ovaj dio najprije pruža prilično detaljan uvid u to šta se događa u našem mozgu dok postupno usvajamo jezičku sposobnost, uključujući i čitanje. Stjecanje sposobnosti čitanja odvija se u trima osnovnim fazama: (1) *slikovnoj* (prepoznavanje nekoliko riječi u cjelini) (2) *fonološkoj* (ostvarivanje tzv. „fonološke svjesnosti“) i (3) *ortografskoj* (automatizacija prepoznavanja riječi). Govoreći o tome, autorice izdvajaju ključne faktore koji su važni za normalan razvoj čitalačke vještine, među kojima najveći značaj ima vizualno-prostorna pažnja. Psiholingvistički aspekt čitanja očituje se u mentalnim putanjama kojima se kreće odnosno odvija proces čitanja – fonološkoj i leksičkoj – i koje funkcioniraju paralelno. Ovaj aspekt tiče se prvenstveno razumijevanja sadržaja u procesu čitanja, što je osnovna svrha čitalačke vještine. „Razumijevanje pročitaneog teksta refleksija je komunikacijske interakcije između namjera autora teksta, sadržaja teksta, čitalačkih sposobnosti i ciljeva te

konteksta u kojem se odvija čitanje. U širem poimanju razumijevanje se odnosi na proces ekstrakcije i konstrukcije značenja kroz interakciju i uključenost s tekstem...“ (str. 66). Autorice na kraju ističu značaj koji za jezičku upotrebu imaju iskustvo čitanja i pamćenje u poticanju korištenja što većeg broja riječi u što većem rasponu konteksta.

Četvrto poglavlje tematizira dubinsko čitanje. Započinje usporednom analizom pojmova *čitalačka pismenost*, *čitalačka sposobnost* i *čitalačka kompetencija* i njihove relacije prema čitanju s razumijevanjem koje je preduvjet čitalačke sposobnosti. „Čitanje s razumijevanjem“, ističu autorice, „predstavlja sposobnost čitanja i razumijevanja značenja teksta i integracije toga značenja s prethodnim znanjem čitaoca. Ključ razvijanja složene sposobnosti čitanja s razumijevanjem upravo je integracija značenja riječi i značenja dijelova tekstualne cjeline na temelju dovoljno širokog i dovoljno dubokog znanja o svijetu i znanja vokabulara, odnosno razumijevanja značenja brojnih riječi i mogućnosti njihova povezivanja“ (str. 81). U nastavku ovog poglavlja pažnju poklanjaju definiranju teksta i objašnjenju konstitutivnih načela njegove strukture, a poglavlje zaključuju detaljnim razmatranjem dubinskog čitanja iz perspektive psiholingvistike i neurolingvistike.

U petom poglavlju autorice u fokus postavljaju pitanje koje je ustvari tematski stožer ove knjige, a to je značaj čitanja za unapređenje funkcionalne pismenosti i podizanje kvaliteta funkcionalnih znanja i postignuća učenika u procesu obrazovanja. Ističe se značaj maternjeg jezika u odgojno-obrazovnom procesu za postizanje ravnomjernog ukupnog intelektualnog razvoja njegovih govornika, pri čemu čitanje ima posebno mjesto. Ono je uvjetovano višim kognitivnim jezičkim sposobnostima koje uključuju izgradnju i oblikovanje mentalnog leksikona, svijest o strukturi teksta, sposobnost primanja i procesiranja novih sadržaja i dr., pa prema tome ima formativnu ulogu u stvaranju produktivnog znanja i razvoju kritičkog mišljenja. A upravo je to dvoje u samoj srži onoga što se uobičajeno naziva funkcionalnom pismenošću kao vrstom funkcionalnih znanja koja su općenito korisna i primjenjiva u svim oblastima čovjekova života i djelovanja i imaju krucijalan značaj u prepoznavanju, povezivanju, razumijevanju i rješavanju problema. Kroz ovo poglavlje autorice vrlo uvjerljivo pokazuju kakvo je mjesto jezičke djelatnosti čitanja u savremenim kurikulumskim pristupima obrazovanju koji su usmjereni na praktične ishode učenja.

Šesto poglavlje posvećeno je posebno zanimljivoj temi čitanja u dobu adolescencije. Kako je poznato, riječ je o razvojnem periodu u kojem mladi prolaze kroz nagle, često burne i značajne psihološke promjene u kojima se oblikuju njihove ličnosti. S tim u vezi zanimanje za knjigu i čitanje u tom životnom dobu vrlo je problematično posebno u modernom vremenu digitalizacije u kojem neprestano raste

prestiž i utjecaj drugih medija kao što su televizija ili internet koji sve više prodiru u prostor koji je nekad dominantno pripadao knjigama. U takvim okolnostima škola i nastavnici imaju krucijalnu ulogu u stvaranju i očuvanju motivacije mladih ljudi za čitanje. Govoreći o uzrocima „krize čitanja“ kod adolescenata, autorice ističu zapažanje da „[n]ezainteresiranosti za čitanje i odbojnosti prema tom procesu uvelike doprinose nametnuta lektirna štiva“, zbog čega „[u]čenicima na knjigu ne gledaju više kao na izvor zabave i užitka, već kao napor i dosadu koje nameću školske obaveze“ (str. 151). Također odlično primjećuju kako se u praksi pokazuje da negativni stavovi nastavnika o utjecaju i masovnoj upotrebi savremenih medija mogu biti vrlo štetni. Treba razumjeti da digitalni mediji nisu nužno neprijatelji knjige, nego, naprotiv, mogu biti vrlo korisni u nastojanju da se razvijaju navike čitanja, samo ako se upotrijebe na pravi način.

Sedmo poglavlje posebno je i različito od ostalih po tome što je utemeljeno na empirijskom istraživanju te donosi njegove rezultate. Anketnim istraživanjem bili su obuhvaćeni mladi srednjoškolskog uzrasta, a glavni je cilj bio ispitati njihove čitalačke navike i stavove prema čitanju. Postoji uvriježeno mišljenje da mladi danas premalo čitaju, pa je ta pretpostavka i bila glavna istraživačka hipoteza. Nakon detaljne analize dobijenih rezultata autorice su zaključile da je većina ispitanika izrazila pozitivan stav prema čitanju, čak iako značajan broj njih nikad ne posjećuje biblioteku. Dobra je vijest da, barem prema rezultatima ovog istraživanja, mladi nisu u potpunosti izgubili zanimanje za čitanje, ali je vrlo jasno da digitalno okruženje igra veliku ulogu u oblikovanju njihovih navika i interesa u budućnosti.

U osmom, posljednjem tematskom poglavlju ove knjige autorice govore o čitanju u kontekstu razvoja svih ključnih kompetencija (prema Evropskom referentnom okviru za cjeloživotno učenje). Čitanje se ovdje razmatra u širem kontekstu kompetencije pismenosti ili komuniciranja na maternjem jeziku, uz poseban osvrt na relaciju prema svakoj ključnoj kompetenciji ponaosob, i to jezičkoj kompetenciji (komuniciranju na stranome jeziku), matematičkoj kompetenciji, digitalnoj (medijskoj) kompetenciji, ličnoj i socijalnoj kompetenciji i kompetenciji učenja, građanskoj kompetenciji, kompetenciji preduzetništva i kompetenciji kulturne svijesti i izražavanja.

U zaključku se može kazati da ova knjiga predstavlja vrijedan doprinos razumijevanju jezičke djelatnosti čitanja i njezine uloge u razvoju funkcionalne pismenosti. Ona je djelo dviju autorica koje su u skladnu cjelinu povezale respektabilno teorijsko znanje i bogato praktično nastavno iskustvo. Polazeći od spoznaja do kojih se došlo u dosadašnjim istraživanjima relacija čitanja i funkcionalne

pismenosti, uključujući i ona najnovija, autorice su napravile uočljiv pomak u odnosu na njih, te ponudile nove spoznaje koje će biti vrlo korisne svima koji se bave čitanjem ili ih ono zanima, a posebno stručnjacima u oblasti odgoja i obrazovanja. Ovo je prva knjiga u našoj sredini u kojoj se metodološki dosljedno, uvjerljivo i podrobno razmatraju relacije jezičke djelatnosti čitanja i funkcionalne pismenosti. Zato je svesrdno preporučujem čitaocima.

Adresa autora
Author's address

Ismail Palić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
ismail.palic@ff.unsa.ba

